

Teller Katalin

ÁTHALLÁS

[SZÓ-BESZÉD]

2025-11-16 | JEGYZET, SZÓ-BESZÉD

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Mint gyermek, aki már pihenni vágyik
és el is jutott a nyugalmas ágyig,
még megkérlel, hogy: „Ne menj el, mesélj” –
(igy nem szökik rá hirtelen az éj)

s míg kis szive nagyon szorongva dobban,
 tán ő se tudja, mit is kíván jobban,
 a mesét-e, vagy azt, hogy ott legyél:
 így kérünk: Ül le közénk és mesélj.
 Mondd el, mit szoktál, bár mi nem feledjük,
 mesélj arról, hogy itt vagy velünk együtt
 s együtt vagyunk veled mindannyian,
 kinek emberhez méltó gondja van.
 Te jól tudod, a költő sose lódit:
 az igazat mondd, ne csak a valódit,
 a fényt, amelytől világlik agyunk,
 hisz egymás nélkül sötétben vagyunk.
 Ahogy Hans Castorp madame Chauchat testén,
 hadd lássunk át magunkon itt ez estén.
 Párnás szavadon át nem üt a zaj –
 mesélj arról, mi a szép, mi a baj,
 emelvén szivünk a gyásztól a vágyig.
 Most temettük el szegény Kosztolányit
 s az emberségen, mint rajta a rák,
 nem egy szörny-állam iszonyata rág
 s mi borzadozva kérdezzük, mi lesz még,
 honnan uszulkan ránk új ordas eszmék,
 fő-e új mérreg, mely közénk hatol –
 meddig lesz hely, hol fölolvasható?...
 Arról van szó, ha te szólsz, ne lohadjunk,
 de mi férfiak férfiak maradjunk
 és nők a nők – szabadok, kedvesek
 – s mind ember, mert az egyre kevesebb...
 Foglald helyet. Kezdd el a mesét szépen.
 Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen
 néz téged, mert örül, hogy lát ma itt
 fehérek közt európaiat.”

József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*

Üdvözlő vers, amely mintegy gyermekhangot imitálva mesélésre kéri címzettjét, ám az ünnepezt csak nyersfordításban, nem pedig élő szóban ismerhette meg: József Attilát felkérlik, írjon verset a svájci emigrációból érkező Thomas Mann 1937. január 13-i budapesti felolvasására – az Államrendészeti Osztály azonban nem engedélyezi a szavalást, mégpedig a befejezés félreérthetetlen Horthy-utalása miatt. Persze, a Szép Szónak – ahol a költő társszerkesztő – több sem kell, a következő számban, külön rovatban lehozza a verset, valamint Ignotus Pál politikailag korántsem óvatoskodó bevezető előadását és egy Barna Elek készítette rajzot. Ráadásul Németh Andor kritikája is ebben a lapszámban jelenik meg a nemrég kiadott *Nagyon fáj* című kötetről.

Ami előszóban nem hangozhatott el, ott áll feketén-fehéren, nyomtatásban-nyomatékosan.

hivatkozási alap

Áthallások: e szó, ismerve az el nem hangzó vers előtörténetét, paradox, mégis megkerülhetetlen. És ez többszörösen is adja magát. A Színház és Mozi 1954. októberi számában Ilosvay Katalin színésznő emlékszik

arra, hogy a háború idején az előadóművészek milyen ellenállási taktikákat igyekeztek alkalmazni a náciizmus barbárságának térnyerése ellen: egy – valószínűleg 1942. februári – Vigadó-beli szavalóestre tervbe vették a *Thomas Mann üdvözlése* előadását, csak hogy ezt a német író nevének említése miatt a rendőrség törölni akarta a műsorról. „Gábor Miklós a pódiumra lépett és az eredeti cím helyett azt mondta, amit közösen fogalmaztunk meg: 'József Attila üdvözlő verse a világhírű íróhoz, aki nemrégiben nálunk járt.' Mi a közönséget figyeltük, hogyan reagál a vers új címére. A legnagyobb örömünkre a cím elmondása után a Vigadó hatalmas és zsúfolt nézőterén szájról szájra járt, sustorogva fölmorajlott Thomas Mann neve... A rendőri ostobaság azt remélte, hogy Thomas Mann nevének említése nélkül a vers hatástalan lesz. De a mi akkori közönségünk azonnal megértette, hogy kiről van szó...” Szájról szájra, sustorogva. A kor és a helyzet iróniája azonban nem feledhető: 1937-es öngyilkossága óta József Attila, különösen születésének és halálának évfordulóin, hivatkozási alap lesz, az ötvenes-hatvanas évek a tragikus véget ért harcos, antifasiszta-kommunista munkásköltőt ünneplik benne, tankönyvek idézik, 1964-ben díjat neveznek el róla. De Ilosvay emlékezése retrospektíve olvasható lenne olyan receptként is, amely a sorok közötti olvasásra, pontosabban hallásra ad tippet.

Egy frissebb, szó szerint és szándékoltan beszédes áthallás: a kolozsvári bölcsészkar évnnyitó előadását – beszédét – 2014 októberében Selyem Zsuzsa tartja, vezérfonala ez a József Attila-vers, mellette-mögötte a manni életmű, annak is a hitleri diktatúrára vonatkoztatott olvasata. És megint a felolvasás motívuma, kiemelt helyen, az előadást lekerekítve: „s mi borzadozva kérdezzük, mi lesz még / honnan uszulkan ránk új ordas eszmék, / fő-e új mérég, mely közénk hatol – / meddig lesz hely, hol fölolvasható?... Arról van szó, ha te szólsz, ne lohadjunk, / de mi férfiak férfiak maradjunk / és nők a nők – szabadok, kedvesek / – s mind ember, mert ez egyre kevesebb...” Az eleven szóba kapaszkodni, egy európeai szavába, amely ellenszegülhet az „ordas eszmék” terjedésének.

Itt van azonban a külső-belső beszédhelyzet paradoxona: a nyomtatott szöveg rögzítettsége, miközben a felhangzó, felolvasott szó elillan; a gyermek és a felnőtt képzelte kapcsolatának intimitása, de a vers egy kollektíva nevében beszél; és a mesélés óvó burka („Párnás szavadon át nem üt a zaj –”), holott a köz-életben, közönség előtt zajlik a felolvasás, ráadásul rendőrségi kísérettel. Alig fél évvel korábban, Mannheimhoz hasonlóan emigrációban zárja le Walter Benjamin *A mesemondó* című esszéjét, amelyhez már majdnem tíz éve gyűjt jegyzeteket, és amelyben az írott szó, az elbeszélés-elbeszélhetőség válságát, a „tapasztalatcserére való képességünk” elvesztését diagnosztizálja. Új típusú megszólalásként az élıszavas mesélés közösségiségét megidézı szerzıben, Nyikolaj Leszkovban találja meg a gyógyírt: mert a regény lezártágával, írói és olvasói magányt feltételezı zártágával szemben a mese, amely a konkrét utópia elıképe, továbbbızhető, nyitott emlékezet, és így a beszélık és a hallgatók jövıbe is ható együttlétét, kollektíváját kívánja meg. A mese, a manni felolvasás és az eseményre invitáló vers is bizonyára ezért lehet áthallások hordozója.

kép | vecteezy.com